

Едиција
Ex voto

**ЖЕНЕ У АТИНИ И СПАРТИ
ПРАВНИ, ЕКОНОМСКИ И ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ**
Проф. др Дејан М. Радуловић

Издавач
HERAedu
www.hedu.biz

Директорка и главна уредница
Зорица Стабловић Булајић

Рецензенти
Проф. др Мирјана Радовић-Марковић
Проф. др Борислав Ђукановић
Проф. др Милан Почуча

Лектура
Владимир Танацковић

Фотографија на корицама
Каријатида, Акропољски музеј у Атини
Каријатида са Ерехтејона, Британски музеј у Лондону

Ликовно-графичко уредништво
Јасмина Живковић Павловић

Дизајн корица
Кристина Радовановић

Штампа
Publish, Београд

Тираж
300

Година издања
2019.

©2019, HERAedu, Београд
Ово дело се не сме умножавати, фотокопирати или на било
који други начин репродуковати, у целини нити у деловима,
без писменог одобрења издавача.

Дејан М. Радуловић

ЖЕНЕ У АТИНИ И СПАРТИ

ПРАВНИ, ЕКОНОМСКИ
И ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ

HERAedu

Београд, 2019.

*Од ње погубни род и женско потиче племе;
што међу мужевим' смртним на вел'ку несрећу живе,
неимаштину погубну не делећ' с њима, него богатство.*

(ХЕСИОД: ТЕОГОНИЈА, 590–592)

*...ако човек избегне брак и све невоље што жена доноси с њим
и никад не узме жену, на крају постаје
један старац који нема никога ко би се за њега бринуо.
Он има довољно за живот да живи,
Но кад умре, његови далеки рођаци
Поделит ће његову имовину*

(ХЕСИОД: ТЕОГОНИЈА, 603–607)

САДРЖАЈ

Предговор	9
Увод.....	11
1. АНТИЧКА ГРЧКА	14
2. ОРГАНИЗАЦИЈА ЖИВОТА У СТАРОЈ ГРЧКОЈ	19
2.1. Полис (град – друштво – држава)	20
2.2. Политеја и политика	23
2.3. Политикос (грађанин)	23
3. СТАВО ЖЕНИ У АНТИЦИ И ЊЕН ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ	25
4. МЕСТО ЖЕНЕ У АНТИЧКОМ ГРЧКОМ ПОЛИСУ	30
4.1. Атина	32
4.2. Положај жене у атинском полису	38
4.3. Спарта	44
4.4. Положај жене у спартанском полису	48
5. ЕКОНОМСКА ОРГАНИЗАЦИЈА АТИНЕ И СПАРТЕ	53
5.1. Робовски рад	54
5.2. Друштвена диференцијација	56
5.3. Привредна основа	57

6. ЕКОНОМСКА ПРАВА ЖЕНЕ У СТАРОЈ ГРЧКОЈ	59
6.1. Економски статус жене у Атини	61
6.2. Економски статус жене у Спарти	64
7. ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ ЖЕНЕ У АТИНИ И СПАРТИ	69
7.1. Жена у свакодневном животу	70
7.2. Рођење, детињство и сазревање	74
7.3. Васпитање жене	76
7.4. Послови које су обављале жене	78
7.5. Улога жене у домаћинству	80
7.6. Спречавање трудноће и мајчинство	83
7.7. Познате жене античке Грчке	85
7.8. Жене укњижености	86
7.9. Жене куртизане	90
8. ЖЕНА У ГРЧКОМ МИТУ И ВЕРСКИ РИТУАЛИ	95
8.1. Жене у религији	100
8.2. Најзначајније грчке богиње	101
8.3. Значај учествовања жене у обреду	116
9. ДРУШТВЕНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У БРАКУ И ПОРОДИЦИ У АТИНИ И СПАРТИ	124
9.1. Правни системи пракса античких полиса	124
9.2. Браку старој Грчкој	135
9.3. Породица у Атини и Спарти	151
10. ДРУШТВЕНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У ИМОВИНСКИМ ОДНОСИМА У АТИНИ И СПАРТИ	159
10.1. Жена и мираз у Грчкој	161
10.2. Наследство и наслеђивање у Грчкој	174
Закључак	193
Извори	203
Литература	205
Електронски извори	211

Предговор

У примитивним друштвима се веровало да је жена божанско, а не људско биће, обдарена најважнијом моћи на свету – рађањем. Сматрало се да је рађање детета женина привилегија, па су зато жене биле високо цењене и поштоване. Након што је откривено начело размножавања, започела је доминација мушкараца, када жене губе сваку друштвену улогу осим биолошке улоге мајке и једине особе која је способна за рађање деце.

Правним анализирањем статуса жене у друштвима старог века, може се закључити како су судбине жена тог доба биле усмерене према остваривању улоге рађања и подизања деце. Та улога коју је жена имала није била занемарена, па су тако жене захваљујући тим улогама уживале одређене привилегије у заједници. Када је постајала мајка, њен статус и права су бивали проширени, па је тако у одређеним ситуацијама жена имала право да мужу оспори законско право друге жене. Имала је утицаја на све документе који су се односили на живот породице, од уговора који су одређивали цену дојиљама, уговора о усвајању, до брачних уговора који се тичу њене деце. Заиста, ова улога жене у оквиру породице у којој је мушкарац неспорно доминантан у одређеним сегментима живота, и у којој је женама, иако призната правна и пословна способност, примарна улога профилирана унутар породице, улога мајке и супруге, препознатљива је у многим срединама како у прошлости тако и у садашњости.

Прошлост нас учи да је правни императив донети норму која неће бити противна са природном улогом сваког члана друштва, па тако и жене. У законима старог века, свака норма која је била у супротности са људском нарави није допринела развоју заједнице, него је, напротив, уназадила друштво и онемогућила његов даљи развој и напредак.

Старогрчко наслеђе било је политички и идеолошки инспиративно за развој касније политичке и филозофске мисли на европском подручју. Подела друштвених улога више не подразумева једнаку вредност и уважавање различитости мушкараца и жена какву смо опсервирани у старим источњачким културама и цивилизацијама, него управо супротно, успостављање апсолутне високовредносне моралне супремације.

Грчка цивилизација се темељила на оштрој подељености међусобно супротстављених делова друштва, па је тако као култура одраслих мушкараца искључивала из политичког живота огромну популацију коју су чинили робови, старци, жене и деца. Грчки грађанин је био мушкарац са навршених двадесет година живота, рођен из правно ваљаног брака, од слободних и пуноправних људи, који живе у полису најмање неколико генерација уназад. У Платоновим списима филозофски је разматрано питање једнакости мушкараца и жена, схватање да се разлике између мушкараца и жена своде на биолошке разлике које постоје међу половима и на индивидуалне разлике међу људима.

Овај мислилац се залагао за једнако право на образовање мушкараца и жена, као и за њихово једнако обучавање у свим вештинама које им отварају једнаке шансе за учешће у свим подручјима рада којима се бави држава.

Он је тврдио да су мушкарци и жене једнако способни за све послове у држави и да треба да буду изједначени у правима, с тим да жене као пол морају да буду заштићене од физичких послова којима својом конституцијом не могу ефикасно удовољити.

Београд, август 2019.

Дејан Радуловић

Увод

Античка Грчка је достигла изузетне цивилизацијске домете у култури и цивилизацији старог света. Сасвим је јасно да је подарила човечанству грандиозну филозофију, књижевност, науку, уметност, архитектуру, митологију, религију итд. Велики допринос је дала изградњи политичке мисли, различитих облика политичке власти, државног и друштвеног уређења, који су у неким сегментима остали не само идеал или инспирација каснијим вековима, већ су се афирмисали и кроз низ конкретних решења корисних за савремени живот, у форми цивилизованих правила јавног представљања и одлучивања¹.

При свему томе, античка Грчка није била никакво савршено друштво, већ изникло из трибалне заједнице као прилично слабо развијено, са многим ограничењима. На једној страни су била огромна достигнућа у култури и цивилизацији, а на другој страни основне неједнакости између људи, које су оличавала три важна момента: класна, робовска и полна потчињеност људи. Два лица античке Грчке показивала су поменути несавршеност и незрелост друштва, те не чуди што је унутар њега постојала оштра супротстављеност према различитим критеријумима, а нарочито према материјалном богатству, слободи људи и правима полова². У том контексту, друштвена

¹ Тоунбеј А., «*Hellenism. The History of a Civilisation*», London, 1954, 43; Аврамовић, С., «*Правна држава у антици – pro et contra*», Београд, 1998, 7.

² Тоунбеј А., «*Some Problems of Greek History*», London, 1965, 339.

стварност старе Грчке је комплексна, јер се у њој непрестано преплићу њена ограничења и њене врлине, која се најбоље могу сагледавати како у социолошком, тако у историјском оквиру.

У различитим полисима стварала су се различито уређена друштва и облици власти, који се крећу у распону од аристократске до демократске владавине, од олигократије до плутократије и низа других форми политичког живота, које су представљале оквир живљења свих грађана и утицале на њихов положај. Исто тако, несумњиво је да су се, већ од IX до VIII века пре н. е. у зависности од тога да ли су људи имали слободу или не, формирале две паралелно постојеће друштвене групе – заједница слободних људи са потпуним друштвеним правима, који су били *«politikos»* и који су чинили полис, и заједница неслободних људи, искључених из тих права и сваког управљања, који чине саставни део полиса само као ствари, а не као политички субјекти. Ту су, дакако, и посебне друштвене групе, које су биле искључене из политичког процеса, али су биле слободне и сматране важним делом полиса – странци и жене. Специфичност статуса тих група је особита, јер мада представљају секундарне друштвене групе са мање права, без њихове улоге био би угрожен опстанак полиса. Не мање је познато да је античко друштво било организовано као мушко друштво у којем су највећи део друштвених права и обавеза имали мушкарци, док су жене биле сасвим депривирани или маргинализоване у погледу тих права³. Ова три елемента постављају основне постулате у оквиру којих се у овој монографији разматра правни, економски и друштвени положај жене у античкој Грчкој, мада на њега утиче и низ других фактора, који ће овде бити додиривани, али не и детаљније анализирани.

Имовинска неједнакост и робовска потчињеност су свакако доприносили и вероватно добрим делом поспешивали велика достигнућа у култури и цивилизацији, јер је коришћена енергија сиромашних и робова за тежак физички рад, а богатима и слободнима је остајало времена за образовање и бављење духовним делатностима, из којих су и проистекла та достигнућа. Међутим, остаје отворено питање

³ Lacey W.K., »*The Family in Classical Greece*«, London-Southampton, 1968, 71.

како су тако значајни резултати постигнути изопштењем жена из друштвеног живота, с обзиром да су оне чиниле више од половине друштва⁴. Уз ретке изузетке, какав су чиниле поједине истакнуте жене, најчешће хетере или песникиње, цивилизацијски допринос женског пола у античкој Грчкој је био занемарљив.

Утолико пре се отвара питање кроз која права се изражавала неједнакост полова у старој Грчкој. Наиме, да ли се може говорити о полној неједнакости уопштено или треба конкретизовати права због којих та неједнакост постаје социјално суштинска. Да ли се ради само о појединим правима или о скупу права? Мислимо да само конкретизација права може дати одговор о полним неједнакостима, као што само скуп свих права открива о каквој је неједнакости реч, јер социолошки гледано, у друштвеном положају се стичу конкретна права и њихов скуп, па ће се на тај начин најбоље откривати полне неравноправности у античкој Грчкој.

Научни значај и оправданост проучавања друштвено-економско-правног положаја жена у старој Грчкој, а посебно у два најистакнутија полиса – Атине и Спарти, лежи у чињеници да ова питања до сада нису посебно систематски анализирана у нашој науци, што је био и изазов и мотив да се постави управо ова тема за предмет истраживања⁵.

Друштвени, економски и правни положај жене у Атине и Спарти може се проучавати кроз учешће у јавном, политичком, привредном, правном, имовинском и културном животу. При том, нарочита пажња се поклања одређивању положаја жена као специфичне друштвене групе у грчком полису, мада је социолошки аспект овог питања у нераскидивој преплетености са другим поменутиим аспектима, а нарочито са правним.

⁴ Toynbee A., *«Hellenism. The History of a Civilisation»*, 47.

⁵ На ову тему на нашем језику постоји једна обимнија упоредна студија, в. Божић А., «Положај жене у приватном праву кроз историју до данас», докторска дисертација, Београд, 1938, али недостају радови који би се посебно бавили социолошким, па и историјским аспектима положаја жене у старој Грчкој.